Stadskerk Nijmegen (OCP), 19 februari 2023, 7e zondag na Epifanie
voorganger: ds. Pieter Endedijk (PKN)

[1e lezing: Exodus 22,20-26] (Nieuwe Bijbelvertaling)
20 Vreemdelingen mag je niet uitbuiten of onderdrukken, want jullie zijn zelf vreemdelingen
geweest in Egypte. 21 Weduwen en wezen mag je evenmin uitbuiten. 22 Doe je dat toch en
smeken zij mij om hulp, dan zal ik zeker naar hen luisteren: 23 ik zal in woede ontsteken en
ieder van jullie doden, en dan zullen jullie eigen vrouwen weduwe worden en jullie kinderen
wees.
24 Als je geld leent aan iemand van mijn volk die armoede lijdt, gedraag je dan niet als een
geldschieter en vraag geen rente van hem. 25 Als je iemands mantel als onderpand neemt,
moet je die voor zonsondergang aan hem teruggeven, 26 want hij heeft niets anders om zich
mee toe te dekken. Waarmee moet hij zijn lichaam anders beschermen als hij gaat slapen?
Als hij mij om hulp smeekt, zal ik naar hem luisteren, want ik ben een genadige God.

[Evangelie: Matteüs 5,33-48] (Nieuwe Bijbelvertaling)
33 Jullie hebben ook gehoord dat destijds tegen het volk werd gezegd: “Leg geen valse eed
af, voor de Heer gedane geloften moeten worden ingelost.” 34 En ik zeg jullie dat je
helemaal niet moet zweren, noch bij de hemel, want dat is de troon van God, 35 noch bij de
aarde, want dat is zijn voetenbank, noch bij Jeruzalem, want dat is de stad van de grote
koning; 36 zweer evenmin bij je eigen hoofd, want je kunt nog niet één van je haren wit of
zwart maken. 37 Laat jullie ja ja zijn, en jullie nee nee; wat je daaraan toevoegt komt voort
uit het kwaad.
38 Jullie hebben gehoord dat gezegd werd: “Een oog voor een oog en een tand voor een
tand.” 39 En ik zeg jullie je niet te verzetten tegen wie kwaad doet, maar wie je op de
rechterwang slaat, ook de linkerwang toe te keren. 40 Als iemand een proces tegen je wil
voeren en je onderkleed van je wil afnemen, sta hem dan ook je bovenkleed af. 41 En als
iemand je dwingt één mijl met hem mee te gaan, loop er dan twee met hem op. 42 Geef aan
wie iets van je vraagt, en keer je niet af van wie geld van je wil lenen.
43 Jullie hebben gehoord dat gezegd werd: “Je moet je naaste liefhebben en je vijand
haten.” 44 En ik zeg jullie: heb je vijanden lief en bid voor wie jullie vervolgen, 45a lleen dan
zijn jullie werkelijk kinderen van je Vader in de hemel. Hij laat zijn zon immers opgaan over
goede en slechte mensen en laat het regenen over rechtvaardigen en onrechtvaardigen. 46
Is het een verdienste als je liefhebt wie jou liefheeft? Doen de tollenaars niet net zo? 47 En
als jullie alleen je broeders en zusters vriendelijk bejegenen, wat voor uitzonderlijks doe je
dan? Doen de heidenen niet net zo? 48 Wees dus volmaakt, zoals jullie hemelse Vader
volmaakt is.

[overweging:]
‘Oog om oog, tand om tand’.
‘Als iemand jou op je rechterwang slaat, houd hem dan ook de linkerwang voor’.

Het zijn deze uitspraken die voor velen aanleiding zijn om te zeggen: onmogelijk, deze woorden van Jezus staan buiten de wereld. Dat is utopie.
Kijk maar naar de realiteit van onze wereld.
We moeten paal en perk stellen aan vandalisme, aan criminaliteit. Lik-op-stuk-beleid, strengere straffen.
Is wat we vandaag horen niet meer dan softe retoriek? Wie durft in onze wereld nog te spreken over ontwapening, als een vijand aan de grenzen van een vermeende veilige wereld staat.
Je moet je vijand liefhebben – wie dat zegt valt hoongelach ten deel.

We zitten al enkele weken aan de voeten van Jezus als zijn leerlingen. De leermeester probeert met zijn leerlingen na te denken over de vraag: hoe moet ik mij verhouden tot de ander, en zeker tot de ander die anders is dan ik, anders doet, misschien wel een bedreiging is voor mij.
Nog één keer horen wij een deel uit de Bergrede. Hierna wordt die doorgaande lezing onderbroken, want we gaan de veertigdagentijd in met voor elke zondag een eigen karakteristieke evangelielezing, waarmee die zondag een eigen kleur krijgt.

Nog eenmaal uit die Bergrede. Het is de eerste grote rede van Jezus die Matteüs in zijn evangelie opschrijft, samenstelt, letterlijk: componeert. Een evangelie dat gekenmerkt wordt door vijf van die uitgebreide toespraken. Voor deze eerste rede gaat Jezus een berg op, daarom heet het de Bergrede. Wie hoger gaat staan, heeft uitzicht en kan zich een beeld vormen van de wereld.
Zoals Mozes aan het slot van de Tora vanaf een berg het Koninkrijk beziet, zo leert Jezus vanaf een berg aangaande het Koninkrijk van God.
Aan het einde van het leerhuis van Matteüs, aan het einde van de laatste rede, aan het eind van het evangelie, zegt Jezus: nu de berg af, de wereld in.

Is die Bergrede zo utopisch?
Het deel dat wij vandaag horen is in de kerkgeschiedenis vaak gebruikt om een tegenstelling tussen Oude en Nieuw Testament te benadrukken. Dan werd gezegd: het Oude Testament verhaalt van een God van de vergelding, van de wraak, het Nieuwe Testament predikt een God van liefde.
Die tegenstelling werd aan de hand van het vandaag gehoorde evangelie nog onderstreept, omdat het lijkt dat Jezus zich tegenover Tora-wetten uitspreekt: ‘je hebt gehoord dat er gezegd is…, maar ik zeg je…’

Dat woordje ‘maar’ speelt wel een cruciale rol in het verstaan. Onze Bijbelvertaling gebruikt het woordje ‘en’: ‘je hebt gehoord dat er gezegd is…, en ik zeg je…’

Als je het zo vertaalt, en dat kan, dan hoor je meer dat Jezus zijn uitspraken niet tegenover Tora plaatst, maar verder gaat in het denken. Hij vult het verder aan om het handen en voeten te geven.
Het laat iets zien over de manier waarop in het joodse denken wordt geleerd: uitspraken worden niet verabsoluteerd, maar er wordt gezocht naar de betekenis. Hoe kun je ermee leven dat het mensen niet beknelt maar ruimte geeft? En wat breng jij dan zelf in?

Uit het Oude Testament hoorden wij vandaag niet de teksten die Jezus citeert. Die zijn afkomstig uit het boek Leviticus.
Uit de Tora klonken enkele verzen uit het boek Exodus. Over de plaats van vreemdelingen in je midden, hoe moet je omgaan met weduwen en wezen. Zo benadrukt de Tora dat elk mens op een menswaardig bestaan recht heeft.
Een schrijnend voorbeeld werd deze week getoond op de tv. Een vrouw met het syndroom van Down is slachtoffer van de aardbeving in Syrië. Haar familie is omgekomen. Ze heeft alleen een broer die in Nederland woont. Hij is nu bij haar, maar kan haar niet meenemen, onze immigratieregels verhinderen dat. Wanhopig roept de broer: wie kan nu voor haar zorgen?
Verschuilen wij ons achter regels en wetten die ons een veilig gevoel geven?
Staan de regels en de wetten boven mensen, of ten dienste van mensen?

Jezus citeert uit het boek Leviticus, dat is het derde van de vijf boeken van Mozes. Dat boek wordt wel het hart van de Tora genoemd. En de geciteerde woorden komen dan weer uit het midden van dat boek, de kern van het boek. Het is dus in meer opzichten het hart van de Tora, het hart van de weg ten leven.

Dat hoofdstuk begint met de oproep aan het volk: ‘Wees heilig, want Ik, de Heer, jullie God, ben heilig.’
Mensen moeten heilig zijn, want God is heilig.
Deze God betoont zich de Heilige, niet in zijn afstandelijkheid, maar in zijn nabijheid. God wiens naam is: Ik-zal-er-zijn, de Aanwezige. Hij is er dus bij.
De God van Israël laat zich in met het gewone bestaan van gewone mensen.

Heiligheid heeft dan ook alles te maken met aanwezigheid.
God is heilig vanwege zijn aanwezigheid in het menselijke bestaan, het leven van alledag.
En in dat boek Leviticus wordt het heel praktisch, worden allerlei omgangsvormen verbonden met heiligheid, dat is de aanwezigheid van God.

Denk je eraan dat als je de graanoogst binnenhaalt, of als je de druiven van de wijnoogst plukt je wat voor anderen overlaat? Waarom? Want zo ben Ik de Aanwezige.
Denk je eraan dat je het bezit van anderen respecteert? Want zo ben Ik ben de Aanwezige.

Denk je eraan dat je anderen niet met je woorden kwetst? Want zo ben Ik ben de Aanwezige.
Denk je eraan om vreemdelingen een plek te gunnen en te zien als mensen die hier geboren zijn. Want zo ben Ik ben de Aanwezige.
Actuele woorden uit een eeuwenoud boek.

Steeds opnieuw klinkt het als een refrein: want Ik ben de aanwezige.
Wees heilig, want Ik ben aanwezig.
Geheiligd leven is God present stellen in het alledaagse, in alles waarin we met elkaar omgaan.
In die zin is God heilig, kwalitatief van een heel andere orde.

Omdat die heilige God zich in de alledaagsheid van ons bestaan met ons verbindt, kunnen en mogen wij geheiligd leven, kwalitatief van een andere orde.

Jezus zegt dat met deze woorden en vat zo samen wat Hij wil zeggen: 'Wees dus volmaakt, zoals jullie hemelse Vader volmaakt is'.
Ja, God is volmaakt, maar wij, mensen met ons lek en gebrek – volmaakt? Is dat niet te veel van het goede. Daarnaast, het moet ook een beetje praktisch blijven, de wereld draait door.

Niet zweren? Maar er zijn toch veel momenten dat een ander mij op mijn woord moet kunnen vertrouwen?
Een oog om een oog, een tand om een tand. Maar ons rechtssysteem is toch gebaseerd op vergelding? Wie de wet overtreedt, wie een misdaad begaat, moet gestraft worden, moet ervan leren.
Je vijanden liefhebben, en voor hen bidden? Ik weet niet of ik dat wel kan: voor de vijand bidden.

Wees volmaakt – zegt Jezus. Dat woord 'volmaakt' kan ook genoemd worden: 'uit één stuk, gaaf'. Wees een mens uit één stuk. Daarmee wil gezegd zijn: streef naar het hoogst haalbare, neem geen genoegen met het minimale. Wees een mens uit één stuk. Marchandeer niet, sjoemel niet.
Je kunt het nog anders zeggen. Jezus vraagt aan wie Hem wil volgen: doe iets waar een ander niet van terug heeft, doe méér dan het gewone, doe meer dan wat gewoon is te doen.
'Oog om oog, tand om tand' – dat werd in Jezus' tijd allang niet meer letterlijk uitgelegd. De rabbijnse traditie spreekt van een oog om een oog en een tand om een tand om wel ruimte en recht te geven aan genoegdoening, maar ook om een grens te trekken: niet meer. Jezus voegt hieraan toe: als je geweld een halt wilt toeroepen, zie dan af van vergelding, maar doe iets waar de ander niet van terug heeft. Dwingt iemand één mijl mee te gaan, zeg: ik ga twee mijl mee. Vordert iemand je onderkleed, gun hem ook je bovenkleed.

Doe iets dat een ander verrast, dat de ander een andere kijk geeft op hoe je met elkaar omgaat. Doe méér dan het gewone, dan wat te berekenen is.

Wie over deze woorden nadenkt ontkomt niet aan de gedachte: we zouden eigenlijk meer…, maar je moet ook je verstand gebruiken.
De Bergrede is misschien wel utopie, maar dan wel utopie in uitvoering.

In het begin van de zestiende eeuw schreef de Engelsman Thomas More zijn boek 'Utopia'. Van hem is die term. Hij schreef over een bestaand eiland waar geen kloof is tussen arm en rijk, waar iedereen heeft wat hi of zij nodig heeft. Met dat boek uitte hij felle kritiek op het Engeland van zijn dagen.

De negentiende-eeuwse Engelse schrijver Oscar Wilde zei: 'Een atlas van de wereld zonder Utopia, is zelfs de moeite van het inkijken niet waard. Want hij laat het enige land weg waar de menselijkheid altijd terecht kan.'
Utopia is verlangen van een mens naar een land waar recht en gerechtigheid heerst, waar voor elk mens levensruimte is.
Ons zondagslied (992) is gebaseerd op een uitspraak van de profeet Micha:

> Er is jou, mens, gezegd wat goed is,
> je weet wat de Heer van je wil:
> niets anders dan recht te doen, trouw te betrachten
> en nederig de weg te gaan van je God.

Dat is al méér dan het gewone.

Pieter Endedijk, endedijk@hetnet.nl